

Ці підходи не враховують роль посередника політичного або соціального контексту у електоральному виборі. При всьому цьому вважається необхідним додати контекстну складову до аналізу електорального вибору.

1. *Lipset S. Cleavage, Parties and Democracy // Party Systems and voter Alignments Revisited / L. Kavonon, S. Kuhnle (eds).* – London ; New York: Rutledge, 2000. – P. 2–9. 2. *Franklin M. Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries / M. Franklin.* – New York : Cambridge University Press, 1992. 3. *Dalton R. J. Democracy and its Citizens: Patterns of Political Change / R. J. Dalton.* – Center for the Study of Democracy, UC Irvine [Electronic source]. – Access mode: <http://escholarship.org/uc/item/9pn25985>. 4. *Lazarsfeld P. People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in Presidential Campaign / P. Lazarsfeld, H. Gaudet, B. Berelson.* – New York : Columbia University Press, 1948. 5. *Липсет С. Структуры размежеваний, партийные системы предпочтения избирателей. Предварительные замечания / С. Липсет, С. Роккан // Политическая наука.* – 2004. – № 4. – С. 204–234. 6. *Lazarsfeld P. People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in Presidential Campaign / P. Lazarsfeld, H. Gaudet, B. Berelson.* – New York : Columbia University Press, 1948. 7. *Mainwaring S. Party System Institutionalization and*

Party System Theory after Third Wave Democratization / S. Mainwaring, M. Torkal // Working Paper. – # 319. – Notre Dame University, 2005 [Electronic source]. – Access mode: http://upf.academia.edu/MarianoTorcal/Papers/728339/Party_System_Institutionalization_and_Party_System_Theory_After_the_Third_Wave_of_Democratization. 8. *Campbell A. The American Voter / A. Campbell, Converse, W. Miller.* – New York : John Wiley and Sons, Inc., 1960. 9. *Campbell A. The Voter Decides / A. Campbell, G. Gurin and W. E. Miller.* – Evanston, Illinois : Row, Peterson and Company, 1954. – P. 88–89. 10. *Budge I. Party Identification and Beyond / I. Budge, I. Crewe, D. Farlie.* – London : John Wiley, 1976. 11. *Dalton R. Parties without Partisans / R. Dalton, M. Wattenberg.* – Oxford : Oxford University Press, 2000. 12. *Brader T. Emergence of Mass Partisanship in Russia, 1993–1996 / T. Brader, J. Tucker // American Journal of Political Science.* – 2000. – # 45. – P. 69–83. 13. *Miller A. Development of Party Identification in Post-Soviet Societies / A. Miller, T. Klobucar // American Journal of Political Science.* – 2000. – # 44 (4). – P. 667–686. 14. *Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs.* – New York : Harper and Row, 1957. 15. *Key V. O. The Responsible Electorate: Rationality in Presidential Voting 1936–69 / V. O. Key.* – Cambridge, MA : Belknap Press, 1966. – P. 7. 16. *Lewis-Beck M. Comparative Economic Voting: Britain, France, Germany, Italy // American Journal of Political Science.* – 1986. – # 30. – P. 315–346.

Надійшла до редколегії 14.03.12

УДК: 321.323

М. О. Призглей, асп., КНУТШ

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Розкрито сутність та основні характеристики політичної участі, її рівень та значення в умовах демократизації суспільства.

Ключові слова: політична участь, форми політичної участі, засади політичної участі в умовах демократизації.

Раскрыта сущность и основные характеристики политического участия, его уровень и значение в условиях демократизации общества.

Ключевые слова: политическое участие, формы политического участия, принципы политического участия в условиях демократизации.

The essence and main characteristics of political participation is exposed, it's level and value in conditions of society's democratization.

Keywords: political participation, form of political participation, principles of political participation in conditions of society's democratization.

Однією з найважливіших загально визнаних закономірностей демократичного розвитку держави є широка участь її громадян. Демократичний устрій суспільства передбачає конституційно закріплені базові засади участі громадян у політичному житті. Її основу складає не лише участь громадян у виборах, референдумах, а також їхня здатність безпосередньо здійснювати вплив на підготовку, прийняття і реалізацію політичних рішень, контролювати їх виконання.

Проблема участі громадян пострадянських країн в суспільних та політичних процесах як на державному, так і на місцевому рівнях складна і багатогранна, вона обумовлена наявністю ряду позитивних та негативних тенденцій і протиріч, що з'явилися в трансформаційний період.

Політична участь громадян є одним із найважливіших критеріїв легітимності існуючої системи влади та збереження демократичного режиму. Без широкої участі, відповідно, забезпечення участі громадян у прийнятті політичних рішень неможливо досягнення суспільної згоди, само відтворення громадянського суспільства.

Метою статті є дослідження основних засад політичної участі громадян в умовах демократизації суспільства.

Найбільш широку теоретичну та методологічну базу для вивчення проблеми політичної участі представляють праці західних дослідників, зокрема американських політологів та соціологів. Фундаментальні засади досліджень політичної участі закладені в працях Г. Алмонда, Б. Бербера, С. Верби, Р. Даля, М. Кааза, Р. Кловарда, С. М. Липсета, Л. Мілбрата, Р. Міллса, Дж. Нагеля, Н. Ная, Р. Патнама, К. Пейтмена, Д. Ціммермана та ін.

Проблема залучення громадян до сфери політичних відносин все більше привертає увагу і вітчизняних вчених. На початку 90-х рр. ХХ ст. в умовах демократизації

політичної сфери суспільства інтерес наукової спільноти до проблеми участі громадян у політиці значно зріс, почалося переосмислення цієї проблематики в контексті українських реалій. В українській науці політична участь громадян як процес залучення до сфери політичних відносин теоретично обґрунтована в дослідженнях І. Алексєєнко, Н. Дембіцької, В. Речицького, Л. Угрин. Інституційні параметри та характеристики політичної участі досліджуються І. Вороним, В. Бортніковим, Н. Ротар, В. Скобликом, О. Чемшитом.

У російській політичній думці наукові доробки дослідження політичної участі були здійснені на основі критичного аналізу історичних, політологічних та соціально-філософських теорій Західної Європи та США. Російськими науковцями було обґрунтовано теоретичне розуміння політичної участі як інструментальної активності, через яку громадяни намагаються впливати на уряд таким чином, щоб він здійснював бажані для них дії (Г. Артемов, Д. Гончаров, В. Гельман, В. Голосов, А. Ключев, О. Мелешкіна, В. Петухов, Ю. Шевченко, О. Шестопал).

Існує велика кількість тлумачень терміну "політична участь", більшість з яких, до того ж, є дуже розмитими. Ці тлумачення відображають еволюцію від спеціальних до більш загальних уявлень про досліджуване явище. Крім того, для опису феномену політичної участі використовують такі поняття, як "громадянська участь", "політична поведінка", "політична активність", "політична діяльність". Деякі вчені не розмежовують ці поняття, пояснюють одне поняття через інше та вважають взаємозамінними. Для вітчизняної політичної думки проблема термінологічної неточності постає особливо гостро. Вона пов'язана перш за все з відсутністю в українській політичній думці загально визнаних термінів, які б

передавали зміст категорій, що використовуються зарубіжними дослідниками.

На нашу думку, ці категорії пов'язані тим, що мають в своїй основі політичну активність громадянина. Сам феномен активності є складним і багатограним. Політичну активність можна визначити як інтенсивність участі суб'єкта у політичних процесах, тобто це ступінь, рівень включеності суб'єкта в політичне життя. Політична ж участь характеризується не лише ступенем активності, але й іншими чинниками, які в сукупності визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин.

Загалом, серед існуючих думок визначення поняття політичної участі можна виокремити два ключових підходи до дослідження – інституційний, розуміння категорії політичної участі з точки зору її впливу та взаємодії з політичними інститутами та психолого-орієнтаційний, коли акцентується увага на емоційних та психологічних її характеристиках. Враховуючи багатоаспектність та неоднозначність трактування категорії політичної участі, її можна визначити як свідомі дії громадян, що охоплюють непрофесійну сферу політичного життя, спрямовані на здійснення впливу на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів, процес прийняття та реалізації політичних рішень з метою задоволення власних потреб та інтересів.

Існує велика кількість підходів та теорій, які розглядають можливі причини участі або неучасті людини у політичному житті, мають на меті проаналізувати та обґрунтувати чинники, які впливають на рівень залученості громадян у політику. Загалом можна виокремити три основні групи теорій, присвячених виявленню мотивів політичної участі: соціологічні, соціально-психологічні та теорія раціонального вибору. Кожен з цих підходів розглядає певний аспект політичної поведінки та роблять акцент на чинниках, що впливають на нього.

В рамках соціологічного підходу такими вченими як С. Верба, Н. Най, С. Ліпсет, Д. Лернер [1; 2] розглядається залежність участі від соціально-демографічних показників, соціального статусу, інституціоналізації, рівня соціально-економічної рівності. Група соціально-психологічних теорій включає в себе декілька підходів, які при виявленні мотивів політичної участі громадян враховують внутрішній світ, суб'єктивні уявлення про зовнішню реальність, якими люди керуються в різній мірі (когнітивний підхід), вплив певних цінностей та орієнтацій (ціннісний підхід), роль всієї сукупності політичних орієнтацій або установок на політичну участь (установчий підхід). Представники соціально-психологічного підходу враховують і сукупність таких психологічних чинників як потреби і мотиви (ієрархія потреб А. Маслоу [3], теорія обумовленості політичної участі її усвідомленими потребами Г. Дилігенського [4], класифікація мотивів Д. Макклелланда та Дж. Аткинсона [5]. Теорія раціонального вибору трактує політичну участь з точки зору співвідношення вигод та витрат політичних акторів. Відповідно до теорії раціонального вибору, приймаючи участь в політичному житті, індивідуальні актори прагнуть отримати якусь вигоду, користь, досягти позитивного результату за умов мінімально можливих витрат.

Таким чином, для виявлення реальних обставин, які підштовхують індивіда до тієї чи іншої форми політичної участі, необхідно вивчення того інформаційного середовища, в якому він знаходиться, дослідження його уявлення про об'єктивний світ політики, структурування цих уявлень; вивчення ментальних та розумових процесів, які забезпечують його розуміння та інтерпретацію конкретної ситуації.

Отже, не дивлячись на широке різноманіття поглядів та підходів до виявлення мотивації та виокремлення

чинників, що впливають на рівень та форми участі особи в політичному житті, загалом, необхідним є врахування наступних моментів: зовнішнє середовище; внутрішні потреби та мотиви; цінності, орієнтації, установки та переконання, цілі суб'єкта; характерні риси особистісних ролей, стилів прийняття політичних рішень, міжособистісних відносин, мислення; власне дії та вчинки; зворотній зв'язок між поведінкою та умовами.

У політичній науці існують різні способи класифікації політичної участі. З огляду на існування багатьох змінних або чинників, що визначають політичну участь, не існує єдиної класифікації її різновидів.

Найзагальнішою типологією є поділ на конвенційну або легітимну політичну участь – діяльність в рамках існуючих у суспільстві правил і норм, та неконвенційну або нелегітимну – діяльність поза цими правилами і нормами. Крім того, залежно від різних критеріїв виокремлюють: індивідуальну та колективну (масову) політичну участь; активістську участь та пасивну участь; традиційну та інноваційну політичну участь; постійну та епізодичну політичну участь.

Досить детально зупинились на проблемах типології політичної участі С. Хантінгтон і Дж. Нельсон у своїй праці "Немає легкого вибору. Політична участь у країнах, що розвиваються". Дослідники доходять до висновку, що тип політичної участі значною мірою визначається характером існуючого політичного режиму. З огляду на це, вони поділили види політичних дій, які включає в себе політична участь, на дві великі групи: автономні і мобілізовані. Автономна політична участь, яка характеризується добровільним характером та цілорациональною мотивацією, що підкріплена розвинутими уявленнями про політику, та мобілізовану політичну участь, яка досягається за допомогою засобів маніпуляції або має неполітичну мотивацію, наприклад, насилля, примус, залякування, економічні санкції). Мобілізована політична участь притаманна тоталітарним режимам, яка прагнуть до символічного залучення мас у політичні процеси для імітації своєї політичної підтримки [6].

Аналізуючи третю хвилю демократизації, С. Хантінгтон зазначив, що в процесі трансформації політичної системи, відходу від авторитаризму формується синдром розчарування громадян політичним процесом, що на рівні політичної участі проявляється чотирма способами. По-перше, розчарування призводило до примирення, цинізму та відходу від політики: "Зниження політичної участі з точки зору демократичної теорії, можливо, і було небажаним, однак саме по собі не загрожувало стабільності нових демократій. По-друге, розчарування виражалось у запереченні реакції на діюче керівництво: "Правлячі лідери та партії, що намагалися домогтися свого переобрання, частіше зазнавали поразки, ніж перемагали". По-третє, розчарування в демократії породжувало заперечну реакцію на адресу істеблішменту: "В цьому випадку виборці заперечували також основну альтернативну партію або групу політичного істеблішменту та кидалися підтримувати політичного аутсайдера. По-четверте, невдоволення спрямовувалося не проти груп, що перебувають при владі, а проти самої демократичної системи: "В колишніх комуністичних країнах ар'єргардні бої проти демократизації вели також елементи партійно-державної бюрократії, включаючи спецслужби" [7].

Велике значення при аналізі трансформаційних змін, що відбуваються в політичній системі суспільства має з'ясування місця та ролі політичної участі громадян в процесі розробки та прийняття політичних рішень. Всі форми політичної поведінки суб'єктів політики в остаточному підсумку об'єднані однією і тією ж внутрішньою

потребою – впливати на політичні рішення, які ухвалюються органами державної влади.

Щоб забезпечити реалізацію демократичних стандартів громадської участі, держава має створити умови для активної участі громадськості у виробленні державної політики. Тому, як вважають українські науковці, залучення громадян до участі у прийнятті загальнодержавних рішень має будуватися на відповідних принципах: принципі діалогічності та партнерства, забезпечення ефективного інформування громадськості, принципі довіри влади до пересічних громадян, принципі відкритості влади, принципі об'єктивності, принципі координованості дій, принципі прямого спілкування, на основі чітко визначених соціально значущих цілей, втілюватися в формі конкретних завдань і зобов'язань [8].

Демократія громадської участі у творенні державної політики передбачає різні форми участі громадян та їх впливу на прийняття загальнодержавних рішень. Вплив громадян на процес підготовки та прийняття політичних рішень відбувається безпосередньо або опосередковано. Безпосередньою участю громадян, що впливає на державну політику та політичні рішення є вибори та референдуми.

Під впливом певних умов та чинників, рівень активності участі громадян у виборах може знизитись. Однією з форм політичної участі, яка передбачає низький рівень включеності в політичний процес є абсентеїзм. Під абсентеїзмом прийнято вважати ухилення громадян від участі у політичних процесах, насамперед у голосуванні на виборах.

Більшість дослідників посткомуністичного простору вважають, що основними причинами апатії громадян у перехідному суспільстві є недостатньо швидкі темпи вкорінення громадянських свобод і створення організаційних умов участі, а також емоційне відчуження виборців від влади, зважаючи на бюрократизацію, корупцію та ін. Проте в модернізованих змагальних політичних системах, де діють зрілі інститути громадянського суспільства, участь є вираженням лояльності і почуття громадянського обов'язку. Населення в таких суспільствах не орієнтується на конфліктну участь і менш заполітизоване. Більше того, там існує тенденція до професіоналізації політичної участі.

В основі мотивації українського абсентеїзму лежить не тільки недовіра до конкретних партій і лідерів, а переважно настрої населення проти політики в цілому. Причини абсентеїзму українського виборця криються і в зниженні ролі представницьких органів влади, розпаді соціальних зв'язків і відчуженні від політики.

Опосередковані форми участі досить умовно можна поділити за так званою ініціативою, яка спрямовується або "знизу – вгору", або "згори – вниз". Перші характеризуються тим, що передбачають звернення громадян або їх об'єднань (як формальних, так і неформальних) з метою впливу на процес прийняття загальнодержавних рішень. До них відносяться: звернення громадян в усній або письмовій формі, проведення громадських акцій, лобістську діяльність. Форми участі, що зумовлюються ініціативою "згори – вниз" характеризуються бажанням з боку державних органів з'ясувати та врахування у ході вироблення загальнодержавних рішень думки громадськості. До таких форм слід віднести: діяльність спеціальних консультативно-дорадчих органів (робочі групи, громадські ради), публічні громадські обговорення (проведення парламентських, комітетських та інші громадських слухань, конференцій, семінарів, форумів, "круглих столів", зборів, зустрічей з громадськістю, громадських приймальень; телефонні "гарячі лінії", засоби електронного урядування), вивчення громадської думки (проведення соціологічних досліджень та спостережень тощо).

Відсутність певних правових гарантій прояву різних форм громадської активності утруднює розвиток базових засад громадянського суспільства, перешкоджає громадянам визначитися у своїх інтересах та правах.

Слід зазначити, що в Україні на сьогодні сформований певний комплекс нормативно-правових актів, що є основою для забезпечення прав громадян на участь у політичних процесах, а також відповідні гарантії практичного втілення цієї участі. Проте говорити про досконалість та повноцінність цієї правової бази для забезпечення механізмів реалізації широкої участі громадян ще зарано, адже залишається багато "білих" плям та проблемних моментів, які негативно позначаються на процесі демократичної трансформації українського суспільства.

Конституція України містить статті, які забезпечують право громадян на участь в управлінні державними справами (статті 5, 36, 38, 40, 55, 69). Серед нормативно-правової бази, яка забезпечує практичну реалізацію політичної участі громадян є закони, які безпосередньо конкретизують та уточнюють можливості участі громадян в управлінні державними та громадськими справами (Закон України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" від 3 липня 1991 р., Закон України "Про звернення громадян" від 2 жовтня 1996 р., Закон України "Про органи самоорганізації населення" від 11 липня 2001 р.). Діяльність органів місцевого самоврядування регламентують Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні", ухвалений 21 травня 1997 року та Закон України "Про статус депутатів місцевих рад" від 11 липня 2002 року. Крім того, в законодавстві України є нормативно-правові акти, які визначають механізми взаємодії громадян з органами державної влади (Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності").

Основною метою демократичних суспільств є розширення можливостей участі громадян у політичному процесі та суттєво впливати на рішення, які позначаються на їхньому житті, і, відповідно, підвищення контролю з боку народу над політичною елітою.

Нині українське суспільство також проходить перехідний етап свого розвитку від авторитарного посткомуністичного до демократичного політичного режиму, у якому трансформаційні процеси призвели до принципових змін базових характеристик всіх сфер суспільного життя. Переорієнтації та трансформації відбуваються в різних сферах суспільного життя, зокрема, сфері політичного управління, державної влади, відбувається розвиток громадянського суспільства, зміна вектора зовнішньої політики, ідейних та моральних орієнтирів громадян.

В умовах демократизації сучасного українського суспільства одним з найголовніших напрямків є формування нових політичних норм, цінностей, зразків поведінки у громадян та адаптація їх до сучасного політичного життя.

Разом з тим окремої уваги потребує місце та роль у трансформаційних процесах безпосередньо індивіда як носія певної політичної культури, яка, у свою чергу, є ґрунтом та чинником успішного встановлення того чи іншого типу політичного режиму.

В українських реаліях сьогодні можна виокремити такі тенденції політичної участі як становлення електоральної демократії, стихійний прояв протестної поведінки, формування суспільних організацій і політичних партій, прояв публічно-демонстративних форм суспільно-політичних дій.

Таким чином, рівні участі та різноманітні методи політичної активності загалом розширюються як у розвинених індустріальних суспільствах, так і ще більшою мірою у нових демократіях. Можна спостерігати загаль-

ну тенденцію так званої індивідуалізації політики. Це явище включає перехід від прийняття політичного рішення на підставі соціально-групової належності чи партійних вказівок до більш індивідуалізованого та внутрішньо-орієнтованого стилю політичного вибору. Замість того, щоб покладатись на партійні еліти або референтні групи, більшість громадян нездатні розібратися зі складнощами політики й приймати власні політичні рішення. Подібним чином, замість застосування структурованих та інституціалізованих методів політичної участі, все більше громадян звертаються до різних методів прямої демократії, від спільнот за місцем проживання до соціальних рухів. Набуває розвитку еkleктична та егоценетрична модель політичної активності громадян. Сучасна громадська свої рішення швидше вибудовує на політичних уподобаннях, оцінках ефективності чи іміджу кандидатів, аніж на соціально структурованих та відносно гомогенних особистих мережах зв'язків.

Індивідуалізація політики також знаходить відображення у збільшенні неоднорідності інтересів громадськості. Громадяни все більше стають розподіленими на відмінні громадські об'єднання за різними проблемними питаннями. Замість політики, структурованої за групами інтересами, що часто відображало соціально зумовлене спрямування, сьогодні громадяни зосереджу-

ються на конкретних питаннях термінового або особистого значення.

Отже, можна сказати, що демократичне суспільство залежить від ініціативи та залученості громадян, їх участі в суспільно-політичних процесах і потребує активної громадської участі населення. Яскравим показником демократичних перетворень суспільства є розвиток форм політичної участі населення в управлінні, що символізує процес політичної соціалізації громадян. Для України ж у XXI ст. політична участь є не просто індикатором розвитку демократії, а й виміром політичної самоорганізації суспільства.

1. Verba S., Nie N. H. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. – N. Y. : Harper & Row, 1972. – P. 336.
2. Шестопал Е. Б. Политическая психология : учебник для вузов. – М. : ИНФРА-М, 2002.
3. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / пер. с англ. Татлыбаевой А. М. – СПб. : Евразия, 1999.
4. Диллигенский Г. Г. Социально-политическая психология : учебное пособие для высш. учеб. завед. – М. : Наука, 1994. – С. 72–73.
5. Политическая психология : учебное пособие для вузов / под ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 200.
6. Huntington S., Nelson J. M. No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976.
7. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / пер. с англ. В. Р. Рокитнянского. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 286–289.
8. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Уклад.: Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К., 2005.

Надійшла до редколегії 14.03.12

УДК 323.2: 061.1 ЄС

Т. С. Рева, асп., КНУТШ

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ У ДЕРЖАВАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ, ІТАЛІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ)

Аналізуються основні прояви політичного екстремізму у Іспанії, Італії та Німеччині.

Ключові слова: політичний екстремізм, тероризм, неофашизм, неонацизм, анархізм.

Анализируются основные проявления политического экстремизма в Испании, Италии и Германии.

Ключевые слова: политический экстремизм, терроризм, неофашизм, неонацизм, анархизм.

The main forms of political extremism manifestations in Spain, Italy and Germany are analyzed.

Key words: political extremism, terrorism, neofascism, neonazism, anarchism.

До останнього часу європейці сприймали перемоги екстремістських угруповань на виборах лише як специфічні регіональні випадки. Ситуація змінилася на початку XXI століття, коли в ряді найбільших європейських держав до влади прийшли представники радикальних партій. Так наприклад, у 2002 році голова Національного Фронту Франції Ле Пен проходить в другий тур на президентських виборах, в 2008 році дві ультраправі політичні партії набирають майже 30 % голосів на загальних парламентських виборах в Австрії. Трагічні події 2011 року у Норвегії порушили проблему расизму та відродження ідеології націонал-соціалізму на теренах Західної Європи. Саме активізація ультраправих й ультралівих рухів у Німеччині, Франції, Іспанії, Італії, Великобританії змусило європейців почати дискусію з приводу проникнення екстремізму в інститути європейської демократії. Активізація політичного екстремізму в цих провідних державах Європейської спільноти, які є зразком відкритого інформаційного суспільства, порушує питання про стабільність демократичного розвитку та збереження ліберальних цінностей як у Західній так і у Східній Європі.

Політичний екстремізм, його типології та джерела виникнення розглядали у своїх роботах Г. Авцинова, У. Бейкс, Н. Боббіо, М. Буянов, А. Вафин, Л. Вілкоккс, Б. Дем'яненко, Ж. Желев, Г. Касьянов, В. Ковальов, О. Коршунова, Р. Куйуа, К. Клаузевиц, Т. Лірі, Ч. Ломброзо, Л. Маєвська, М. Макаров, І. Морозов, О. Назарова, В. Остроухов, Р. Панковський, А. Піджаков, Б. М. Пе-

тренко, К. Попер, Ю. Римаренко, І. Сазонов, К.-Е. Саймонсен, Е. Сміт, Р. Скритон, Дж.-Р. Спіндлав, М. Стюарт, М. Уолцер, Е. Фромм, Р. Хербут О. Цветков, Д. Шварцмантель та інші.

Розвитку політичного екстремізму та рівням боротьби з ним у таких посттоталітарних державах як Іспанія, Італія та Німеччина присвячені дослідження К. Арзхеймера, Дж. Бальдіні, М. Вулслаєра, Ж. Квеста, А. Анголо Ландабасо, Ю. Лісовського, В. Любіна, Б.-Р. Мартінеса, Е. Мартінеса-Герера, Л. Марча, Ю. Михальчишина, Ж. Мінка, А. Мінутіллі, Д. Мольхагена, Р. Паньковського, М. Пеукера, С. Погорельської, С. Пожарської, А. Пономарьової, О. Проневича, Л. Ренсмана, Х. Функе, О. Хлобустова, С. Хенкіна та інших.

Мета статті – розкрити прояви політичного екстремізму у Іспанії, Італії та Німеччині і рівні боротьби з цим явищем. Відповідно до поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання:

✓ проаналізувати політичний екстремізм та його основні риси;

✓ охарактеризувати розвиток політичного екстремізму у цих державах у другій половині XX – на початку XXI століття;

✓ розглянути напрямки протидії політичному екстремізму в Іспанії, Італії та Німеччині на світовому, регіональному та національному рівнях.

Політичний екстремізм – це специфічна форма політичної діяльності окремих осіб, різних політичних об'єднань, та державного апарату спрямована на повалення